

МЦПД

Міжнародний
Центр
Перспективних
Досліджень

01001, Україна, м. Київ, вул. Інститутська, 14, офіс 10
Тел. (044) 279-88-23 | office@icps.kiev.ua | www.icps.com.ua

Зовнішньополітичні акценти

29 липня 2015 року
Випуск 19

Угода про іранську ядерну програму: наслідки для світу та України

<https://www.flickr.com/photos/minoritenplatz8/19680862152/in/photostream/>

14 липня 2015 р. держави «шістки» (США, Росія, Китай, Велика Британія, Франція та Німеччина) підписали з Іраном довгоочікуваний Спільний всеосяжний план дій (Joint Comprehensive Plan of Action) щодо Іранської ядерної програми (ІЯП). Низка обставин всередині Ірану та у світовій політиці, насамперед, початок російсько-американського діалогу з широкого кола світових проблем, у тому числі і щодо України, уможливили досягнення цієї історичної угоди. Вона матиме помітні наслідки не лише для американсько-іранських відносин, ситуації в Сирії, протистояння між Іраном та Саудівською Аравією на Близькому Сході, політики Ізраїлю, глобальної енергетичної безпеки. Вона також матиме вплив на українсько-російський конфлікт, позицію та дії як США, так і РФ щодо України.

Нові обставини

З 2006 р. сторони вели складні переговори у форматі P5+1 (п'ять постійних членів РБ ООН та Німеччина), однак гостра глобальна конфронтація навколо іранської ядерної програми (ІЯП) заважала досягненню компромісу. Впродовж 2013-2015 рр. сталося кілька подій, які вивели питання ІЯП з глухого кута.

По-перше, у серпні 2013 р. Хасан Рухані змінив Махмуда Ахмадінежада на посаді президента Ісламської Республіки Іран. Ахмадінежад відзначився жорсткою та непримиренною позицією відносно США, Ізраїлю та їхніх союзників на Близькому Сході. Новий президент проявив відкритість до «розрядки» відносин з Білим Домом, яка втілилася у низці проміжних угод щодо ІЯП, підписаних з державами «шістки» протягом 2013-2015 рр.

По-друге, анексія Криму в березні 2014 р. відбулася на тлі кризи режиму нерозповсюдження ядерної зброї. Неядерні держави, які час від часу прагнули розвивати ядерну програму, змогли на прикладі України переконатися, що відмова від ядерної зброї в обмін на зобов'язання постійних членів РБ ООН поважати незалежність, суверенітет і територіальну цілісність не сприяє забезпеченню первинних національних інтересів. Побоювання США та інших членів ядерного клубу стали небезпідставними, оскільки відтепер будь-яка потужна регіональна держава може почуватися беззахисною, що спонукатиме її знову задуматися про розробку ядерної зброї, апелюючи до ситуації з Україною. У Вашингтоні зрозуміли, що санкції та інші форми тиску не принесуть очікуваного результату, тому

пішли на компроміс з Тегераном, щоб гіпотетичні ядерні амбіції Ірану не стали реалістичними.

По-третє, поява «Ісламської держави Іраку та Леванту» (ІДІЛ) стала каталізатором зближення США з Іраном. ІДІЛ є головною загрозою інтересам обох держав на Близькому Сході та підштовхнула їх до ситуативного союзу, який поки що обмежується координацією міжнародних зусиль з протидії регіональному виклику. Тривалість такого союзу під питанням, оскільки розрізнені інтереси Вашингтона і Тегерана в охоплених війною Іраком та Сирії єднає лише активність ІДІЛ.

Але головне, що змінилося за останні декілька місяців і тижнів – це російсько-американські відносини. Створення переговорного формату Нуланд-Карасін, де на оперативному рівні обговорюються і вирішуються ключові геополітичні проблеми, стало лише формальною ознакою цієї зміни. Російська агресія в Україну та жорстка американська реакція на ці дії РФ різко підняли ставки у двосторонніх відносинах. Після майже півторарічної демонстрації м'яз та проголошування жорсткої антагоністичної риторики сторони нарешті погодились з необхідністю взаємних поступок щодо питань, які кожна зі сторін визнала як життєво важливі для себе. Для США було важливо уникнути протидію Росії з іранського та сирійського питань, а Росія, у свою чергу, підтримала позицію Заходу відносно Ірану як крок до відновлення іміджу, зіпсованого участю у конфлікті на Донбасі.

Угода щодо Ірану може розглядатися як складова ширшого російсько-американського порозуміння щодо низки міжнародних проблем, серед яких не лише Іран чи Сирія, ІДІЛ, Ірак чи Афганістан, але й врегулювання «української кризи» і українсько-російського конфлікту. З'являється все більше прикладів того, що відтепер Україні прийдеться мати справу вже не з окремо американською і окремо російською позиціями, а щонайменше зі скоординованою російсько-американською позицією щодо себе, а подальше врегулювання конфлікту на сході країни чи кримського питання може бути відтепер пов'язано з достатньо несподіваними і непов'язаними з Україною питаннями – таким як іранське.

Угода з Іраном уможливує замороження військового компоненту ІЯП в середньостроковій перспективі, даючи можливість двом багаторіч-

ним антагоністам – Вашингтону і Тегерану – виграти час та скористатися можливостями нормалізації двосторонніх відносин. Угода містить наступні пункти: Іран ніколи за жодних обставин не буде прагнути набути ядерну зброю; дозвіл Ірану на дослідження та розробку моделей центрифуг зі збагачення урану з певними обмеженнями протягом 8 років; заборона Ірану будувати нові ядерні об'єкти протягом 15 років; доступ інспекторів МАГАТЕ на всі ядерні об'єкти Ірану (цивільні та військові), де потенційно може вестися збагачення урану; скасування торговельних, фінансових, енергетичних і технологічних санкцій, пов'язаних з ІЯП, з боку США, ЄС та ООН після верифікації іранських ядерних об'єктів інспекторами МАГАТЕ; збереження в силі збройного ембарго протягом 5 років та заборони на поставки ракетної зброї протягом 8 років.

20 липня 2015 р. резолюція РБ ООН одноголосно підтримала Спільний всеосяжний план дій, що відкриває двері для реалізації досягнутої домовленості. Разом з тим, продовжується чинність санкцій США, які не мають відношення до ІЯП та запроваджені ще після перемоги Ісламської революції в Тегерані в 1979 р.

Іран цікавить всіх глобальних гравців, і цей інтерес виходить далеко за рамки проблем нерозповсюдження. Іран здійснює величезний вплив на глобальну енергетичну безпеку з огляду на те, що країна посідає друге місце за запасами природного газу та четверте – за покладами нафти. Крім того, завдяки географічному положенню Іран виступає мостом у комунікаціях між Близьким Сходом, Центральною та Південною Азією. Геополітичний потенціал Тегерану проявляється в активній регіональній політиці, зокрема підтримці крихкого режиму Башара Асада в Сирії, шийтських повстанців у Ємені та ліванської Хезболли, що часто суперечить інтересам традиційних гравців на Близькому Сході. Отже, виходячи з впливової ролі Тегерану на Близькому Сході та у світі, угода про ІЯП матиме багато наслідків, принаймні у короткостроковій перспективі.

Американсько-іранські відносини

Угода безперечно знизить градус напруги у відносинах між Тегераном та Вашингтоном, що продемонструє можливості співпрацювати при вирішенні безпекових питань. Разом з тим, зберігати-

меться конфліктний потенціал у таких чутливих питаннях, як ситуація у Сирії, Ємені, Лівані, ізраїльсько-палестинський конфлікт. Однак у короткостроковій перспективі американсько-іранське протистояння перенесеться на нижчий рівень – локальний, на якому ворогуючі етноконфесійні групи будуть «віддуватися» через дефіцит регіональної архітектури безпеки. У разі поступового скасування міжнародних санкцій американські бізнесмени стануть піонерами у проникненні на іранський ринок. Разом з тим, санкції, запроваджені США до початку ІЯП, та інші гострі кути двосторонніх відносин не зникають.

Російсько-іранські відносини

Нормалізація американсько-іранських відносин зменшить вплив Росії на ситуацію навколо Ірану та інших гострих питань на Близькому та Середньому Сході. Відтепер США та ЄС матимуть змогу в меншій мірі враховувати російський фактор при просуванні своїх інтересів в Ірані та інших країнах регіону. Згода на врегулювання ІЯП стала однозначно поступкою з боку Росії, зробленою насамперед для США. Причому поступкою достатньо коштовною – і у політичному, і у фінансово-економічному плані. Очевидно, що РФ отримала адекватну компенсацію за зниження рівня впливу в регіоні та втрати від подальшого падіння цін на нафту. Саме тому врегулювання ІЯП потрібно розглядати у ширшому контексті російсько-американських домовленостей – де, окрім Ірану, ймовірно складовими є Україна та Сирія. Зіпсувавши свій імідж анексією Криму, дестабілізацією Донбасу та збиттям малайзійського лайнера МН17, Росія прагнула показати себе як конструктивного партнера в іранському питанні. Зняття конфронтації навколо ІЯП може не лише зробити перший реанімаційний крок міжнародного іміджу Росії, але й принести користь від економічної співпраці з Іраном.

Конфлікт у Сирії

«Розрядка» з Іраном девальвує важливість глобального протистояння навколо Сирії. Переважантя стосунків з Іраном позбавить західні держави необхідності додаткового тиску на режим Асада, падіння якого означало би ізоляцію Тегерану. Президент Сирії Башар Асад схвально відреагував на досягнуту угоду щодо ІЯП. За о-

танні чотири роки Іран виснажився, надаючи в умовах жорстких санкцій військову та економічну допомогу ключовому регіональному союзнику, який стрімко втрачав контроль над ситуацією в країні. Башар Асад має ґрунтовні підстави для оптимізму, оскільки пом'якшення санкцій проти Ірану збільшить фінансові ресурси останнього та зміцнить хиткий режим алавітів. Разом з тим, конфліктний потенціал сирійської кризи перенесеться на регіональний і локальний рівень.

Саудівсько-іранське протистояння

Нормалізація американсько-іранських відносин неминуче призведе до ескалації ірансько-саудівського протистояння. Угода про ІЯП змінює регіональний баланс сил на Близькому Сході, оскільки зміцнює позиції Ірану. Внаслідок цього Саудівська Аравія та монархії Перської затоки відчувають недовіру до військово-політичних альянсів з США. Саудитів найбільше непокоїть те, що угода не позбавляє Ірану можливості наповнення ІЯП військовим компонентом у віддаленій перспективі. Ер-Ріяд активізуватиме політику стримування Тегерану, яка може ґрунтуватися як на посиленні відносин із монархічними союзниками, так і розробці власної ядерної програми.

«Холодна війна» на Близькому Сході набуватиме додаткової гостроти. Конфронтація Ірану з Саудівською Аравією означатиме підвищення ставок у громадянській війні в Ємені, Сирії, нестабільній ситуації в Лівані, боротьбі за контроль над акваторією Перської затоки та конкуренції за європейських споживачів.

Роль Ізраїлю

Угода «шістки з Іраном» змінює безпекове середовище Ізраїлю та штовхатиме Тель-Авів до перегляду регіональної безпекової політики. Бен'ямін Нетан'ягу назвав домовленості щодо ІЯП «капітуляцією Заходу перед Іраном». Однак незважаючи на часті заяви прем'єр-міністра про «екзистенційну загрозу» ядерної програми, Ізраїль має достатній ядерний арсенал, щоб перевершити теоретичні ядерні можливості Ірану. Ізраїль демонізує Іран як у внутрішньополітичних цілях, так із метою отримання економічних та безпекових дивідендів від США.

Ізраїлю насправді невитібно втрачали абсолютну військову перевагу на Близькому Сході,

якщо Іран зміцнить своє геополітичне становище в регіоні. Це означає, що в подальшому Ізраїлю буде дедалі складніше нейтралізувати Хезболлу та інших недержавних союзників Ірану.

Не виключається можливість неформального антишиїтського союзу з Саудівською Аравією та її союзниками у Перській затоці. Незважаючи на відсутність дипломатичного визнання з боку нафтовидобувних монархій, сирійська криза довела, що загроза «шиїтського півмісяця» є обґрунтованою підставою для зближення Ізраїлю та сунітських держав.

Енергетична безпека

Зняття енергетичних санкцій у разі виконання Іраном ядерних зобов'язань відновить досанкційний рівень експорту нафти та газу до країн ЄС, який раніше обмежувався переважно азійськими споживачами. Поява частки Ірану в імпорті ЄС зменшить енергетичну залежність останнього від Росії. У свою чергу, послаблюватиметься найдієвіший інструмент впливу Москви на країни Європи.

Незважаючи на амбітні очікування, експорт іранської нафти до ЄС розпочнеться не раніше 2016 р. та залишатиметься незначним впродовж кількох років. Для збільшення обсягів експорту потрібні інвестиції в модернізацію застарілої інфраструктури Ірану. Насамперед Іран потребує західних інвестицій та технологій для посилення транспортних потужностей, якщо держави ЄС прагнуть збільшити досанкційну частку імпорту з цієї країни.

Повернення Ірану на глобальний енергетичний ринок означатиме подальше падіння цін на нафту, хоча стрімкі коливання малоімовірні. Постраждають держави-експортери нафти, які мають слабкий фінансовий буфер через надмірно високу залежність від нафтодоларів: Росія, Венесуела, Нігерія, Оман, Бахрейн.

Зняття санкцій розширює доступ і до газового ринку Ірану. Від інвестицій у газовидобування та трансанатолійські газопроводи залежить доступ країн ЄС до енергетичних багатств Ірану.

Значення для України

Як вже зазначалось, американсько-російський компроміс щодо Ірану сприймається як елемент ширшої геополітичної домовленості сторін, у то-

му числі і щодо України. Бажання Росії піти на поступки США у домовленості щодо Ірану стало можливим після проведення серії контактів на найвищому рівні, які були потім зафіксовані на рівні Вікторії Нуланд та Григорія Карасіна. Для адміністрації Барака Обами українське питання за пріоритетністю поступається близькосхідному. «Ісламська держава» стала головною загрозою для інтересів США та їх союзників на Близькому Сході. Відтак незважаючи на конфронтаційну природу американсько-російських відносин, у Вашингтоні не заперечують можливості співпраці з Москвою навколо Ірану, загрози «Ісламської держави» та інших проблем світової політики.

США приєдналися до російських вимог до України щодо конституціоналізації «особливого статусу окремих районів Донецької та Луганської області», проведення там виборів одночасно з місцевими виборами в Україні тощо. Окрім геополітичного елементу рішення США можна пояснити також і втомою від нездатності України досягти прогресу у врегулюванні конфлікту самостійно, виконати обіцяний пакет реформ, побороти корупцію тощо. Серед американської еліти знову згадують улюблену фразу щодо України, які «ніколи не втратить можливість втратити можливість». Тому Вашингтону стало доцільніше взяти тактичну паузу у конфлікті з Росією заради протидії низці загроз на Близькому Сході, ніж продовжувати жорстку конфронтацію з Москвою через Україну.

Якщо короткотермінові наслідки врегулювання іранського питання для України вже є очевидними – Київ безапеляційно змушують погодитись з неприйнятними навіть декілька тижнів тому положеннями, які легітимізують нинішні ДНР/ЛНР і їх верховодів, то про довготермінові наслідки російсько-американського зближення по ІЯП щодо України поки що робити висновки зарано. Насамперед, Україна все ще має шанс відновити свою суб'єктність у переговорному процесі за умови успішного впровадження реформ, подолання корупції, відновлення економічного зростання, а також дотримання послідовної та зваженої політики Києва відносно окупованих територій Донбасу та Криму з урахуванням національних інтересів.

Також не слід перебільшувати і стратегічний характер виграшу Москви від врегулювання ІЯП,

зміни ситуації в Сирії та прийняття Києвом російських вимог щодо конституційного закріплення статусу Донбасу. Поки що ми маємо справу в тактичним вдалим ходом Кремля, тактичною перевагою, а не стратегічною перемогою. Падіння ціни на нафту збільшить вартість російської агресії проти України і послаблює російську економіку. Зменшення нафтодоларів відобразиться на соціально-економічному становищі російських громадян та матеріально-технічного і військового забезпечення бойовиків ДНР та ЛНР. У стратегічному плані Москва має перед собою таку кількість внутрішніх викликів – від немодернізованої економіки до авторитарної політичної системи, що тактичні дипломатичні перемоги поки що у жодній мірі їх не можуть компенсувати. Однак питання витривалості нинішнього російського режиму є достатньо дискусійним – РФ навіть за нинішньої ситуації може витримати низькі ціни на нафту і рік, і більше. Тому російсько-американське порозуміння слід характеризувати не як кінцевий програш України, а як сигнал про хибність розрахунку на зовнішню допомогу при повній внутрішній бездіяльності і збереження старих корупційних практик, слабкості державі всередині і назовні.

Щодо впливу зміни міжнародного становища Ірану на можливості двосторонньої співпраці цієї країни з Україною, то вони поки що досить віртуальні. Крім енергетики, вихід з ізоляції Ірану створить кращі можливості для економічної

співпраці між Києвом та Тегераном. Українські експортери, які втратили російський ринок, але ще не конкурентоспроможні на ринку ЄС, можуть диверсифікувати економічні зв'язки за рахунок третіх країн. Маючи населення чисельністю 78 млн., Іран має всі підстави стати перспективним ринком збуту окремих категорій українських товарів, зокрема сільськогосподарської продукції. Однак Україні доведеться враховувати економічну активність з боку країн ЄС та Росії на іранському напрямку. Існують сприятливі передумови для співробітництва у галузі літакобудування. З одного боку, розрив українсько-російських контрактів спонукає вітчизняні авіаконцерни до партнерства з країнами Близького Сходу, які активно розвивають авіапарк. З іншого боку, іранське літакобудування, яке сильно постраждало від санкцій, потребує негайної модернізації. Україна може запропонувати окремі авіазапчастини для транспортної авіації Ірану. Україна матиме менше перешкод у разі залучення до співпраці з Іраном на основі багатосторонніх контрактів у перспективних проектах.

Але для повного використання нових можливостей Україні потрібні якісно нова і економіка, і дипломатія. Зі старими радянськими технологіями та методами роботи Україна не зможе вистояти у новому етапі конкурентної боротьби, який зараз розгорнеться на іранському ринку між європейськими, китайськими, російськими та американськими компаніями

Метою публікації є оцінка основних зовнішньополітичних кроків України, аналіз представлення України у контексті глобальних процесів у регіоні та світі, а також огляд основних світових подій, що можуть мати вплив на подальший розвиток України та країн регіону. Окрема увага приділяється оцінці процесу європейської інтеграції України, зокрема питанням імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

© 2015 Міжнародний центр перспективних досліджень (МЦПД)
У разі цитування обов'язкове посилання на МЦПД

Автор ідеї: Василь Філіпчук

Автор тексту: Євген Ярошенко

Експерти Центру відкриті до спілкування з медіа. Для отримання фахових коментарів просимо звертатися до Директора з комунікацій МЦПД Світлани Судак:
ssudak@icps.kiev.ua